

Az érzelmek szerepe a politikában

Kovács János
vezető elemző

A politikai folyamatok és politikai/politikusi magatartások elemzése során általában nagy szerepet tulajdonítunk a cselekedetek és eseményláncolatok kognitív olvasatának, miközben a születő magyarázatokban gyakran elsikkad az impulzív, emocionális tényező. Bármennyire is szeretnénk a politikaformálást egy professzionálisan megkomponált, de minimum tudatosságra, szakmai és társadalmi reflexiókra törekvő folyamatként látni, a választói attitűdök, az érzelmek és indulatok által uralt közérzet és közhangulat aktív alakítója a politikának. A pszichológia, a politikai kommunikáció és marketing, a választói magatartás-kutatás területétől ugyan nem áll messze az érzelmek szerepének vizsgálata a politikában, ám ezt általában egy-egy meghatározott aspektusból, célorientáltan teszik, mellőzve a holisztikus szemléletet. Az intézményközpontú megközelítés elsődlegessége mellett az utóbbi időben dominánssá vált az a tétel (nevezhetjük kívánalomnak is), hogy a progresszióval és a politikai kultúra demokratizálódásával a politikát az érzelmek helyett egyre inkább a racionalitás formálja. Ebben az elképzelésben tükröződik a liberalizmus antropológiai optimizmusa és a kormányzás technokrata szemlélete. A politikát azonban nemcsak intézményes oldalról szemlélhetjük, és nemcsak érdekek, de értékek, érzések harcaként is definiálhatjuk, s ha rendező elvet keresünk, az érzelmek inkább zavaró tényezőként jelennek meg. Ugyanakkor nehéz volna értelmeznünk a politikai folyamatokat, ha az egyéni motivációkat és a kollektív ítéleteket nem vennénk számításba.

A mediatizált tömegdemokráciák korában a politika perszonalizálódásával a politikusokkal szembeni érzelmek is felértékelődtek (ez különösen a vezérszerepek esetében válik hangsúlyossá): a politikai vezetők személye, döntései önmagukban azonosulási pontként, referenciaként jelennek meg a kommunikációs térben, a politikai diskurzusokat pedig egyre gyakrabban uralják el a személyi kérdések. A politikai karakter és stílus választói megítélése, a közösségi intézmények „emberarcúvá” válása nagyobb teret enged a személyes szimpátiáknak. Az érzelmeknek ugyanakkor nemcsak az egyes politikai szereplők, hanem a politikai intézményrendszer vonatkozásában is kiemelt jelentőséget tulajdoníthatunk. Empirikus kutatások alkalmával az egyes demokratikus intézményekbe vetett bizalom mellett az intézmények iránti pozitív, negatív, esetleg közömbös/semleges választói attitűdöket is vizsgálhatjuk. A kapott eredményekből aztán számos tényezőt felmérhetünk: pl. a közélet/politika szférájához fűződő viszony, a politikai rendszerhez való viszony, az egyes politikai (döntéshozatali és képviselési) intézményekhez való viszony, a központi államhatalmi, a

helyi hatalmi (önkormányzati) és a civil szférához való viszony, a demokratikus legitimitás erőssége. A közbeszédben gyakran emlegetett politikai apátia, vagy éppen a rendszerellenes attitűd is egy érzés, (köz)érezület, aminek háttérében gyakran nem is konkrét, intézményi/rendszer szintű tényezők, kritikák, sokkal inkább személyes benyomások, szubjektív tapasztalatok állnak, melyek az állami szerepvállalás mértékével, minőségével, a különböző társadalmi alrendszerek működésével, továbbá – nem elhanyagolható módon – az egzisztenciális kilátásokkal és megélhetési körülményekkel mutatnak valamilyen mértékű korrelációt. Az előbb felsoroltakon túl szintén erős érzelmeket válthatnak ki jelentős külső események (pl. egy terrortámadás), ad-hoc helyzetek (pl. valamilyen hirtelen fellépő krízis), s a személyek, intézmények, események mellett a társadalmi törésvonalakat is e körbe sorolhatjuk (főként, ha ezek találkoznak, illetve a társadalomfejlődési pályát tekintve sem előzmény nélküliek). A politikai kommunikáció egyik leghatékonyabb fegyvere az ellenségkép (lehet külső vagy társadalmon belüli). A „mi-ők” dichotómia, mint a politikai közösség, tábor lehatárolásának eszköze nehezen lebecsülhető érzelmi töltettel bír, miként a legtöbb csoportképző elv, mechanizmus. (Nem véletlen, hogy az elmúlt években külföldről „leigazolt” kampányszakértők, így Ron Werber és Arthur J. Finkelstein is elsősorban a negatív kampány eszközének professzionális alkalmazásáról váltak ismertté.)

Az érzelmek mozgósító ereje axióma a politikatudományban, ugyanakkor szerepük több aspektusból is megközelíthető: érzelmi többlettel bíró szubjektív tapasztalatok által táplált vélekedések, a történelmi emlékezetből fakadó társadalmi attitűdök, az érzelmek által vezérelt meggyőzés és politikai ítéletalkotás. (Megalapozott feltételezésnek tűnik, hogy az érzelmi válaszreakciókat korábbi tapasztalatok, információ-feldolgozás indukálja.) Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy mivel az érzelmek befolyásolják a gondolatokat, helyzetértékelést, döntéseket, és általánosságban a politikai magatartást, klímát, így nem választhatóak el élesen a kognitív mérlegeléstől. A közhangulat és a társadalmi reflexek ismerete, a közbeszéd befolyásolásának képessége (közéleti tematizáció és pártpolitikailag célkonform attitűdök kialakítása), a magyar társadalomban meglévő erős megosztottság felértékeli az érzelmek szerepét a politikai kommunikációban. Aki pedig uralni akarja a kommunikációs teret (s ezáltal a közbeszédet), annak a választói érzelmekre kell hatnia – amihez segítségül kell hívnia az emberek mindennapi tapasztalatait, vágyait, félelmeit. Bibó István írja, hogy *„komoly tömegérzelem csak indulatból származhatik, indulat pedig csak valóságos élményből.”*¹ A politológiai szakirodalomban az indulatok politikai eszközként történő felhasználását általában a populista vagy kifejezetten extrémista pártok, szereplők eszköztárába sorolják, ami azonban csak féligazságokhoz vezethet. Egyrésztől olyan erős impulzusokról, érzelmi-gondolati

¹ Bibó István: Válogatott tanulmányok. A kelet-európai kisállamok nyomorúsága (4. fejezet): <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/194.html>

konstrukciókról van szó, amelyeket egyetlen demokratikusan versengő, kormányzati aspirációkkal rendelkező párt sem hagyhat figyelmen kívül (így ha nem tudja ezeket semlegesíteni, akkor kénytelen „felülni a hullámra” – már amennyiben a politikai racionalitás vezérli a szereplő cselekedeteit). Másrészt a „populista” jelző mögötti definíció képlékenysége eleve nehézkessé teszi a lehatárolást (érdemes szem előtt tartanunk, hogy a populizmusról nem csak pejoratív értelemben beszélhetünk), ráadásul hiba volna ezt a jelenséget pusztán az „elitellenességgel” összekötni, mikor a felfokozott proteszthangulat és általában az anti-establishment attitűd (de még az ad-hoc sérelmi politika) is sokszor hangsúlyosabban jeleníti meg az indulati elemet.

A politikai apátia elsődleges ellenszere szintén impulzív-emocionális, még ha e mögött kognitív-racionális érvek egész sora is áll. A kulcskérdés ebben az esetben az ingerküszöb, a demokratikus döntéshozatali intézményekbe vetett bizalom, valamint a részvételi politikai kultúra erőssége. Régi vita, hogy a pozitív vagy a negatív érzelmeknek van-e nagyobb mozgósító ereje, de talán célszerűbb ezt a kérdést az egyéni és társadalmi szükségletek aspektusából megközelíteni. Eszerint minél alapvetőbb szükségletek kielégítése sérül, annál nagyobb az elégedetlenség, az ellenérzés, s annál erősebb az érzelmi-indulati elem. A szükségletorientált megközelítés mellett szól az is, hogy az emberi természetről és a társadalom működéséről is többet elárul. A társadalmi béke, a rend (itt inkább a kiszámítható működés értelmében használok, semmint a „rendpárti” értelmezésre utalva) utáni vágy ugyanis – még jelentős társadalmi, gazdasági, politikai átalakulások idején is – erősebbnek mutatkozhat minden indulatnál, aminek legfőbb oka a biztonság, a tervezhetőség preferálása, a felfordulás és bizonytalanság elutasítása. A „nyugodt erő” (az MDF szlogenje volt az 1990-es általános országgyűlési választások előtt – eredetét tekintve pedig François Mitterrand 1981-es kampányában tűnt fel először) ezt az érzést, ezt a kívánalmat igyekszik leképezni, amivel társadalmi-gazdasági értelemben a politikai közép szólítható meg leginkább. Ez a fajta retorika a polgárosodottabb, széles középosztállyal rendelkező társadalmakban (különösen konjunktúra idején) kifejezetten megnyerőnek hathat, míg a leszakadó, félperiférián elhelyezkedő, erős (szociális) törésvonalak által szabdalta társadalmakban (ahol a korrupció szintje magas, a demokratikus intézményrendszerbe vetett bizalom szintje alacsony, az anyagilag és kulturálisan deprivált társadalmi rétegek aránya széles, a politikai verseny pedig centrifugális) elégtelennek vagy kifejezetten kontraproduktívnek bizonyulhat. Érdemes továbbá különbséget tennünk „nyugalom”, valamint apátia és rezignáltság között.

A választók szavazataiért küzdő politikai aktoroknak jó helyzetfelismerő-készséggel tudniuk kell, mikor melyik kollektív érzelem, vágy, közhevélet formálja a közhangulatot, s lehetőség szerint ennek megfelelően kell kommunikálniuk és cselekedniük (tehát egyesíteni az adaptív,

racionális és impulzív elemet). Végző soron azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy maguk a politikusok is gyakran válnak saját nézeteik, percepcióik foglyává, ami a megfontolt, racionális döntések ellen hat.

E-mail: kovacs.janos@iranyuintezet.hu

Honlap: www.iranyuintezet.hu

Blog: www.iranyuintezet.blog.hu

www.facebook.com/iranyuintezet

Telefon: +36-1-700-0760

Fax: +36-1-700-0770

